

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНИХ СТРАТЕГІЧНИХ ПРІОРИТЕТІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

METHODOLOGICAL BASES OF RESEARCH OF INNOVATIVE AND INVESTMENT STRATEGIC PRIORITIES OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF AGRI-FOOD SPHERE IN CONDITIONS OF UNCERTAIN

Проаналізовано значимість концепції сталого розвитку для агропродовольчої сфери. Представлені основні етапи реалізації інноваційно-інвестиційних пріоритетів у агропродовольчій сфері в умовах невизначеності. Відзначено, що умови невизначеності вимагають гнучкості, стратегічного планування та створення партнерських моделей між державою, бізнесом і наукою. Відмічено важливість використання цифрових технологій. Наведені основні перспективні інновації у агропродовольчій сфері та приклади їх впровадження. Визначені пріоритети сталого розвитку агропродовольчої сфери в умовах воєнного стану і повоєнного відновлення. Охарактеризовано особливості державної програми «Доступні кредити 5–7–9%». Відзначено, що методологічний підхід до розв'язання сучасних проблем розвитку агропродовольчої сфери як цілісної системи стане важливим аспектом комплексних економічних досліджень та сприятиме розвитку сільських територіальних громад.

Ключові слова: методологія, метод, дослідження, інновації, інвестиції, сталий розвиток, стратегічний пріоритет, агропродовольча сфера, ризик, невизначеність.

It has been noted, then the agri-food sphere as organizational and economic unity of agricultural, food, agri-landscapes, infrastructure and trade, which underlies the only technological process of obtaining final products as a food. It has been characterized that significant investments are required to ensure the sustainable development of the agri-food sphere of Ukraine on an innovative basis. It has been analyzed that the concept of sustainable development is of extremely important for the agri-food sphere. It is noted that methodological studies of innovation and investment priorities for sustainable development of the agri-food sector in conditions of uncertainty should encompass a set of approaches to the analysis, evaluation and implementation of innovation and investment strategies aimed at ensuring a balance between economic efficiency, environmental safety and social responsibility. It has been proven that the management of innovative and investment priorities for the sustainable development of the agri-food sphere is now extremely important as this industry operates in conditions of high uncertainty. The main stages of implementation of innovative and investment priorities in the agri-food sphere in the conditions of uncertainty has been characterized. The main perspective innovations in the agri-food sphere and examples of their implementation has been presented. The priorities of the sustainable development of the agri-food sphere in the conditions of martial law and post-war recovery are determined. The importance of state support and affordable loans to ensure innovation and investment priorities of sustainable development of agri-food sphere in the conditions of post-war recovery it has been shown. It has been presented the peculiarities of the State Program "Affordable Credits of 5–7–9%". Prospective investment steps are proposed on an innovative basis to improve the sustainability and development of the agri-food sphere in the face of uncertainty. It has been noted that the methodological approach to solving modern problems of development of agri-food sphere as a holistic system will be an important aspect of complex economic research and will promote the development of rural territorial communities.

Keywords: methodology, method, research, innovation, investment, sustainable development, strategic priority, agri-food sphere, risk, uncertainty.

УДК 332.122:338.43:005.591.6:330.322:005.334

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure84-8>

Самофатова В.А.

д.е.н., професор,
Одеський національний технологічний
університет

Самофатов Г.І.

здобувач вищої освіти,
Одеський національний технологічний
університет

Samofatova Viktoriia

Odesa National University of Technology

Samofatov Hryhorii

Odesa National University of Technology

Постановка проблеми. Агропродовольча сфера – це організаційно-економічна єдність галузей сільського господарства, харчової промисловості, агроландшафтів, інфраструктури та торгівлі, в основі якої лежить єдиний технологічний процес одержання кінцевої продукції – продовольства. Стабільне та безпечне постачання якісного продовольства та ефективна реалізація експортного потенціалу є безперечним пріоритетом сталого розвитку агропродовольчої сфери України. Проте, для підтримання експорту вітчизняної продукції необхідні досить значні інвестиції, які б здійснювалися на інноваційній основі, адже можливості подальшого нарощування агропродовольчого виробництва на наявних матеріально-технічному і природно-ресурсному потенціалах майже повністю вичерпано. Очікування

щодо перетворення агропродовольчої сфери на один з драйверів економічного зростання нашої країни виправдаються лише за умови, що поряд з аграрним виробництвом, будуть комплексно розвиватися і її інші структурні складові (переробка, сільськогосподарське машинобудування, логістика, інфраструктура для зберігання продукції і т. ін.) за умови використання засад сталого розвитку. Проте, слід констатувати, що повномасштабне вторгнення в Україну змінило умови функціонування вітчизняних підприємств агропродовольчої сфери та вкрай негативно вплинуло на забезпечення їх сталого розвитку. Водночас, ринкова невизначеність робить реальністю необхідність формування стратегічних орієнтирів та розробки власних механізмів управління сталістю розвитку суб'єктів господарської діяльності

агропродовольчої сфери. Реалізація проблеми вимагає переходу до нової стратегії інвестиційної політики на засадах сталого та інноваційного розвитку, спрямованої у тому числі і на усунення розглянутих негативних процесів. Зважаючи на суттєві зміни сучасного економічного середовища, пов'язані з воєнним станом, деталізації та уточнення потребує аналіз інвестиційних пріоритетів розвитку агропродовольчої сфери в умовах невизначеності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми та перспективи сталого розвитку агропродовольчої сфери постійно перебувають у дослідницькому полі провідних вчених-економістів. Це обумовлено потребами як науки, так і економіки нашої країни, де вона провідною галуззю у забезпеченні макроекономічної та соціальної стабільності українського народу. Ключові аспекти теорії та методології сталого розвитку розглянуті в працях дослідників наукової школи «Забезпечення функціонування та розвитку системи економічної безпеки держави та суб'єктів господарської діяльності», що функціонує в Одеському національному технологічному університеті з 2012 року. Проблеми інноваційно-інвестиційних пріоритетів сталого розвитку агропродовольчої сфери посідає чільне місце у дослідженнях В. Андрійчука [1], О. Бородіної, В. Гаркавого [6], О. Варченко, Ю. Лопатинського [4], О. Шубравської та багатьох інших науковців. Водночас, актуальність даного дослідження обумовлена зростаючими викликами та умовами невизначеності, які постають перед підприємствами агропродовольчої сфери у сучасних умовах воєнного стану та повоєнного відновлення.

Формулювання цілей статті. Метою статті є методологічне дослідження інноваційно-інвестиційних пріоритетів сталого інклюзивного розвитку агропродовольчої сфери в умовах невизначеності. В якості методологічної основи дослідження використовувались положення сучасної інституціональної економічної теорії, функціонального та системного аналізу. Основними методами дослідження були: монографічний, абстрактно-логічний, структурно-функціональний підходи до оцінки та аналізу тенденцій розвитку агропродовольчої сфери в умовах невизначеності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Методологічні дослідження інноваційно-інвестиційних пріоритетів сталого розвитку агропродовольчої сфери в умовах невизначеності мають охоплювати комплекс підходів до аналізу, оцінювання та впровадження інноваційно-інвестиційних стратегій, спрямованих на забезпечення балансу між економічною ефективністю, екологічною безпекою та соціальною відповідальністю в агропродовольчій сфері. Акцентуючи увагу на значимості методологічної основи наукового дослідження, ми погоджуємося з думкою В.Г. Андрійчука, який

тракує наукове дослідження як «сукупність методів, принципів та прийомів, які використовує людина для пізнання явища» [1, с. 87]. Складовою методологічної бази дослідження, окрім методів виступають також певні наукові принципи, причому як методи, так і принципи постійно еволюціонують і адаптуються до сучасних наукових вимог. Безсумнівно, чільне місце у дослідженні сучасних тенденцій розвитку має належати системному підходу, адже вона є складною соціальною, економічною та екологічною системою, що поєднує велику кількість взаємодіючих і взаємопов'язаних елементів та здатна до саморозвитку. При чому, виходячи із словосполучення «агропродовольча сфера», очевидно поєднання у ній як галузевого, так і територіального аспектів. Водночас, в умовах невизначеності, набуває актуальності сценарне моделювання, яке дає змогу спрогнозувати можливі шляхи розвитку агропродовольчої сфери за різних умов (зміна політико-економічної ситуації, природно-кліматичних умов, демографічна тенденція, а відповідно, і попит на продукцію, наявність державної підтримки та експортних квот на продукцію і т. ін.).

На нашу думку, сталий розвиток агропродовольчої сфери – це спроможність її суб'єктів безперервно і динамічно підтримувати обґрунтовані пропорції між факторами відтворення і необхідними темпами зростання в умовах невизначеності зовнішнього середовища. Отже, сталий розвиток агропродовольчої сфери повинен бути спрямований на забезпечення належних умов життєдіяльності сільсько-міського населення та забезпечення продовольчої безпеки нашої держави [2, с. 48]. Ця думка корелює з визначенням концепту «сталий розвиток» агропродовольчої сфери, сформульовано у матеріалах, прийнятих на сесії ради ФАО (продовольча і сільськогосподарська організація ООН) у 1996 р. наступним чином: «головним завданням програми сталої агропродовольчої сфери і сільського розвитку є зростання обсягів виробництва продуктів харчування та забезпечення продовольчої безпеки націй. Для його вирішення слід підтримувати інноваційні освітні ініціативи, використання соціально-економічних інновацій і розвиток технологічних інновацій, щоб забезпечити стабільний доступ до продуктів харчування, які до того ж відповідають потребам людини в вітамінах і поживних мікро- і макроелементах; доступ до них для всіх верств населення; скорочення безробіття і підвищення рівня доходів з метою боротьби з бідністю; управління використанням природно-ресурсного потенціалу і захист довкілля» [3]. Ю. Лопатинський звертає увагу на те, що «Концепція сталого розвитку має виняткове значення для ефективного функціонування агропродовольчого сектору національної економіки, чому сприяють кілька важливих факторів: 1) сільськогосподарські виробники є

одними з основних споживачів природних ресурсів; 2) сільське господарство відіграє важливу роль у взаємодії між розвитком суспільства та довкіллям; 3) агропродовольчий сектор багатофункціональний: виробляє харчові продукти (задовольняються пріоритетні потреби суспільства), а також непродовольчі товари (субституючи невідновлювані природні ресурси); 4) галузь здійснює значний внесок у життєздатність сільських територій» [4, с. 92].

У таблиці 1 проаналізовані основні етапи реалізації інноваційно-інвестиційних пріоритетів у агропродовольчій сфері в умовах невизначеності та їх змістовне наповнення.

Умови невизначеності вимагають гнучкості, стратегічного планування та створення партнерських моделей між державою, бізнесом і наукою. Важливим інструментом на цьому етапі є цифрові технології, що дозволяють аналізувати величезні обсяги інформації та виявляти закономірності, які можуть впливати на ефективну реалізацію інноваційно-інвестиційних проєктів у агропродовольчій сфері. Для прикладу, нині вітчизняні агрохолдинги активно використовують GIS-методи та штучний інтелект (ШІ) для прогнозування фаз розвитку культур, характеристики земельних ресурсів, екологічного стану територій та моніторингу сільськогосподарської діяльності і т. ін. [5]. Також, особливого значення набуває активізація діяльності інтеграційних структур, зокрема альянсів, кооперативів та кластерів для забезпечення інвестиційної привабливості, конкурентоздатності та адаптивності як окремих суб'єктів господарювання так і агропродовольчої сфери в цілому.

Інвестиції в інноваційні агропродовольчі технології, виробництво продукції з високою доданою вартістю та підвищення рівня освіти створюють умови для відновлення обсягів експорту продовольства до довоєнного рівня та навіть його перевищення. Агропродовольча сфера повинна стати важливим фактором відновлення та сталого розвитку економіки України. Задля цього потрібно постійно впроваджувати нововведення. Основні перспективні інновації у агропродовольчій сфері наведені в таблиці 2.

У воєнний час пріоритети сталого розвитку агропродовольчого бізнесу можуть змінюватися в залежності від обставин і потреб, адже багато аграрних та переробних підприємств втратили активи на окупованих територіях, заміновано частину полів. Проте, в цілому, серед найважливіших слід відзначити:

- забезпечення безперервних логістичних ланцюгів поставок продуктів харчування для забезпечення потреб населення та армії;
- збільшення виробництва окремих видів продуктів харчування;
- переорієнтація на експорт готової до споживання продовольчої продукції з високою часткою доданої вартості;
- створення регіональної мережі баз і сховищ для зберігання запасів продовольства і агросировини;
- створення місцевих підприємств з максимально відкритою і підконтрольною територіальним громадам діяльністю.

На наш погляд, нині слід приділяти значну увагу довгостроковому плануванню та спрямуванню

Таблиця 1

Основні етапи реалізації інноваційно-інвестиційних пріоритетів у агропродовольчій сфері в умовах невизначеності

Етап	Ключові аспекти	Поради
1. Розробка бізнес-плану	Глибокий аналіз ринку, визначення ніші, техніко-технологічний та фінансовий плани, впровадження технологій зеленої енергетики, ШІ та автоматизації бізнес-процесів, урахування невизначеності та оцінка ризиків	Залучення кваліфікованих експертів та місцевих громад до процесів прийняття рішень, використання інструментів фінансового моделювання, залучення експертів техніко-технологічного профілю.
2. Створення інвестиційного профілю	Презентація резюме проєкту, фінансове обґрунтування та аналіз можливості участі у грантових програмах, формування команди проєкту, розвиток людського капіталу	Використання яскравої та лаконічної візуалізації, акцент на унікальності проєкту, підготовка відповідей на можливі запитання інвесторів.
3. Пошук інвесторів	Визначення цільової аудиторії інвесторів, створення мережі контактів, диверсифікація інвестицій для розвитку переробки, системи зберігання продукції та агрологістики	Активна участь у профільних заходах, використання онлайн-платформ для пошуку інвесторів, співпраця з іншими учасниками ринку.
4. Презентація проєкту інвесторам	Підготовка до презентації, акцент на майбутньому, готовність до запитань	Використання інфографіки, відео, підкреслення соціальної та екологічної значимості проєкту.
5. Укладання інвестиційної угоди	Розробка інвестиційної угоди, юридична експертиза, підписання угоди	Залучення досвідчених юристів, захист інтересів всіх сторін, передбачення механізму виходу інвестора
6. Реалізація проєкту	Моніторинг та оцінка, адаптація до змін та відповідне корегування параметрів проєкту, звітність перед інвесторами	Регулярний аналіз результатів, оперативне реагування на зміни соціально-економічних умов, прозоре спілкування з інвесторами.

Джерело: розроблено авторами

Таблиця 2

Види інновацій у агропродовольчій сфері

Види інновацій	Особливості інновацій	Приклади впровадження	Очікувані результати
Автоматизація та цифровізація	Запровадження сенсорних систем, штучного інтелекту (ШІ) для оптимізації процесів та блокчейн- технологій для відстеження якості продукції	Впровадження дронів для моніторингу полів; використання роботизованих систем	Зменшення витрат, покращення контролю якості та підвищення ефективності виробництва загалом
Комплексна переробка сировини	Застосування принципів циркулярної економіки, зокрема переробка відходів у біогаз, компост, органічні добрива	Перетворення залишків у корми та добрива; використання біогазових установок на фермах	Скорочення витрат на утилізацію, додатковий дохід для підприємств, зниження екологічного навантаження,
Локалізація виробництва	Створення міні-заводів з метою переробки продукції безпосередньо у господарствах	Виробництво олії, молочних продуктів, фруктових соків на підприємствах	Зменшення витрат, покращення контролю якості та підвищення ефективності виробництва загалом
Біотехнології	Використання біоінженерії ферментів для покращення якості продукції і розробки нових продуктів	Технології ферментації для створення органічних продуктів (йогуртів, сирів); генномодифіковані культури	Скорочення витрат на утилізацію, додатковий дохід для підприємств, зниження екологічного навантаження,
Енергозберігаючі технології	Використання інноваційного енергоефективного обладнання; відновлюваних джерел енергії	Сонячні панелі для підприємств; обладнання із низьким енергоспоживанням	Скорочення витрат на транспорт, розширення ринків збуту, підвищення свіжості продукції
Інтелектуальні системи	Інтеграція даних із датчиків та програмного забезпечення для моніторингу і управління процесами	Використання аналітичних систем, програм для планування посіву, збору врожаю та переробки	Підвищення рентабельності, скорочення втрат, зменшення впливу людського фактора

Джерело: удосконалено авторами за [6, с. 58]

фінансових ресурсів на найбільш продуктивні та перспективні цілі.

У цьому контексті, головними напрямками, що мають значний потенціал для подальшого розвитку, які можуть стати «точками зростання» агропродовольчої сфери, є:

- розширення географії експорту агропродовольчої продукції та її сертифікація за міжнародними стандартами (НАССР);
 - вирощування нішевих культур (соя, нут, льон, спаржа, нут, різноманітні ягоди і т. ін.);
 - розвиток тваринництва у зонах з умовами, найсприятливішими для пасовищного утримання худоби;
 - плавний перехід від експорту сировини до виробництва продукції з високою доданою вартістю;
 - використання цифрових платформ для управління бізнес-процесами суб'єктів господарювання;
 - використання потенціалу виноробства та виробництва локальних продуктів для розвитку еко- і агротуристичної діяльності;
 - розвиток локальних продовольчих систем (фермерські ринки, крафтові бренди, зменшення логістичних витрат завдяки використанню стратегії «з лану до столу»);
 - створення і розвиток агропродовольчих кластерів та інших добровільних об'єднань і т. ін.;
- Об'єктами інвестиційної політики в Україні мають стати також садівництво і тепличне овочівництво

з огляду на значне відставання цих галузей від потреб внутрішнього ринку та на загрозу зростання імпорту відповідної продукції. Українці споживають фрукти і ягоди всього на рівні 58% раціональної норми [7]. Також, заміна частини посівів м'якої пшениці на її тверді сорти у південних областях України, де вона культивувалася ще в довоєнний період, дасть можливість збільшити валютні надходження від експорту пшеничного зерна і зменшити витрати на імпорт пшениці твердих сортів.

Для реалізації вищезазначених напрямів інвестування та досягнення сталого розвитку агропродовольчої сфери важливість державної підтримки та доступних кредитів є надзвичайно високою, особливо в умовах економічної невизначеності та суттєвих зовнішніх викликів. Зокрема, програма «Доступні кредити 5-7-9%» створена урядом для активізації підприємницької діяльності в Україні. Вона дає можливість ФЛПам та іншим суб'єктам господарювання отримувати позики на пільгових умовах – з частковим державним гарантуванням і під 0, 3, 5, 7 або 9% на рік. У березні 2022 року до програми внесли додаткові зміни, щоб допомогти аграріям із проведенням посівної кампанії під час дії воєнного стану. Відповідно до нових умов, максимальний розмір позики збільшився до 60 млн грн. Також держава компенсуватиме фермерам відсоткову ставку до 0% річних. Компенсації діятимуть, поки триває воєнний стан і ще місяць по тому. Далі й до кінця строку ставка становитиме 5%

на рік. На пільгові кредити можуть розраховувати як особисті селянські господарства (ОСГ), зареєстровані як ФОП, так і великі компанії з доходом понад 50 млн євро на рік. Строки погашення позики залежать від її мети [8]. Такі кредити можуть використовуватися і для структурної модернізації енергетичної, зберігальної та логістичної інфраструктури, що є критичним питанням трансформації агропродовольчої сфери в умовах невизначеності.

Висновки. Проведене дослідження дає змогу зробити висновок про те, що методологічний підхід до розв'язання сучасних проблем розвитку агропродовольчої сфери як цілісної системи стане важливим аспектом комплексних економічних досліджень, сформує нетрадиційні підходи до вирішення складних завдань відродження і стабільного розвитку сільських територіальних громад. Адже ключовою метою реалізації системи інноваційно-інвестиційних пріоритетів сталого розвитку агропродовольчої сфери є поліпшення умов та якості життя мешканців сіл та невеликих аграрних міст. Основою для цього має стати формування підґрунтя для функціонування та розвитку раціонального, конкурентоспроможного, багатогалузевого і багатуукладного агропромислового виробництва, забезпечення якісного довкілля для проживання та ведення виробничо-господарської діяльності в сільській місцевості. Після завершення війни Україна має не просто відновитися, а й посилити конкурентоспроможність на глобальній арені. За умови провадження певної економічної політики агропродовольча сфера могла б забезпечити українців доступним збалансованим харчуванням, роботою, а державу – податковими надходженнями.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Андрійчук В.Г. Основи наукових досліджень в агробізнесі. Київ : КНЕУ, 2018. 491 с.
2. Самофатова В.А. Сталий розвиток агропродовольчої сфери регіону: теорія, методологія, управління. Одеса : Астропринт. 2018 р. 312 с.
3. ФАО: нові можливості для українського АПК. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/fao-novi-mozhlyvosti-dlya-ukrayinskoho-apk> (дата звернення: 22.05.2025).
4. Лопатинський Ю. Складові та пріоритети сталого розвитку аграрного сектору економіки: концептуально-теоретичний дискурс. *Економіка АПК*. 2018. № 6. С. 92–98.
5. Кернел застосовує штучний інтелект для прогнозування фаз розвитку культур. URL: <https://www.agronom.com.ua/kernel-zastosovuye-shtuchnyj-intelekt-dlya-prognozuvannya-faz-rozvytku-kukurudzy-ta-sonyashnyku/> (дата звернення: 23.05.2025).
6. Гаркавий В. Теоретичні основи розробки стратегії сталого розвитку сільського господарства. *International Science Journal of Management, Economics & Finance*. Vol. 2, No. 4, 2023, pp. 56–64. DOI: <https://doi.org/10.46299/j.isjmef.20230204.07>
7. Агропереробка України: нові можливості для інвесторів, потенціал та перспективи. URL: <https://ukraineinvest.gov.ua/news/agropererobka-ukrayiny-novi-mozhlyvosti-dlya-investoriv-potenczial-ta-perspektyvy/> (дата звернення: 23.05.2025).
8. Кредити для фермерів під 0% річних: огляд державних пільгових програм. URL: <https://privatbank.ua/handbook/kredyty-dlia-fermeriv> (дата звернення: 24.05.2025).

REFERENCES:

1. Andriichuk V.H. (2018) *Osnovy naukovykh doslidzhen v ahrobiznesi* [Fundamentals of scientific research in agrobusiness]. Kyiv: p. 491. (in Ukrainian)
2. Samofatova V.A. *Stalyi rozvytok ahroprodovolchoi sfery rehionu: teoriia, metodolohiia, upravlinnia* [Sustainable development of the agri-food sphere of the region: theory, methodology, management]. Odesa: Astroprint, p. 312. (in Ukrainian)
3. FAO: *novi mozhlyvosti dlia ukrainskoho APK* [FAO: New Opportunities for the Ukrainian AFC]. Available at: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/fao-novi-mozhlyvosti-dlya-ukrayinskoho-apk> (accessed May 22, 2025). (in Ukrainian)
4. Lopatynskiy, Yu. (2018) *Skladovi ta priorytety staloho rozvytku aharnoho sektoru ekonomiky: kontseptualno-teoretychnyi dyskurs* [Components and priorities of sustainable development of agrarian sector of economy: conceptual-theoretical discourse]. *Ekonomika APK*. № 6, pp. 92–98. (in Ukrainian)
5. *Kernel zastosovuye shtuchnyi intelekt dlia prognozuvannya faz rozvytku kultur* [Kernel uses artificial intelligence to predict the development phases]. Available at: <https://www.agronom.com.ua/kernel-zastosovuye-shtuchnyj-intelekt-dlya-prognozuvannya-faz-rozvytku-kukurudzy-ta-sonyashnyku/> (accessed May 23, 2025) (in Ukrainian)
6. Harkavyi V. (2023) *Teoretychni osnovy rozrobky stratehii staloho rozvytku silskoho hospodarstva* [Theoretical bases of development of strategy of sustainable development of agriculture]. *International Science Journal of Management, Economics & Finance*. Vol. 2. No. 4, pp. 56–64. DOI: <https://doi.org/10.46299/j.isjmef.20230204.07> (in Ukrainian)
7. *Ahropererobka Ukrainy: novi mozhlyvosti dlia investoriv, potentsial ta perspektyvy* [Agro-processing of Ukraine: new opportunities for investors, potential and prospects]. Available at: <https://ukraineinvest.gov.ua/news/agropererobka-ukrayiny-novi-mozhlyvosti-dlya-investoriv-potenczial-ta-perspektyvy> (accessed May 23, 2025). (in Ukrainian)
8. *Kredyty dlia fermeriv pid 0% richnykh: ohliad derzhavnykh pilhovykh prohram* [Loans for farmers under 0% per annum: review of government preferential programs]. Available at: <https://privatbank.ua/handbook/kredyty-dlia-fermeriv> (accessed May 24, 2025). (in Ukrainian)